

Sárkány Péter

A „lenni-tudás” mint erőforrás A daseinanalízis „helye” a szociális segítőszakmákban

„Egyetlen embert sem fognak tudni meggyógyítani a pszichoterápia segítségével,
ha ezt megelőzően nem állítják helyre a léthez való viszonyát.”

(Martin Heidegger: *Lét és idő*)

Tanulmányomban azt az állítást kívánom alátámasztani, hogy a Ludwig Binswanger és Medard Boss által megalapított daseinanalízis több szempontból is jól illeszkedik a szociális segítőszakmák kortárs elméleti és módszertani törekvéseihez. Ehhez képest a szociális szakmákban egyáltalán nem hivatkoznak a daseinanalitikus pszichoterápiára, és csak ritkán Martin Heidegger filozófiájára. A tanulmány egyfelől arra a kérdésre keresi a választ, hogy miként kapcsolódhat a daseinanalízis a szociális segítőszakmák elméletéhez és gyakorlatához.¹ Másfelől magyarázatra szorul a tény, hogy a szociális munka eddig miért nem fedezte fel a daseinanalízist, holott számos pszichoterápiás irányzat komoly karriert futott be a szociális esetmunka megalapozásában. Először szakmaelméleti, majd módszertani nézőpontból vizsgálom meg a szociális munka és a daseinanalízis kapcsolódási pontjait, végül néhány következtetést fogalmazok meg a két terület viszonyát illetően.

Szakmaelméleti nézőpont

A daseinanalízis elméleti és módszertani megközelítése azért érvényesíthető a szociális szakmák vonatkozásában, mert a szociális munka, a mai tudományos elvárásoknak és szakmai kihívásoknak megfelelően, pszichoszociális nézőpontból elemzi a kliens helyzetét, és ennek alapján tervezi meg a konkrét segítőmunkát. A szociális munka tudományelméleti szempontból inter- és transzdiszciplináris megközelítésű. Tehát a tudományközi együttműködésre és a konkrét életvilág által felvetett kihívásokra egyaránt nyitott szemléletet képvisel. A kortárs szociális munkát elméleti pluralizmus jellemzi. A filozófiai, szociológiai, pszichológiai

---

¹ Szociális segítőszakmák: szociálpedagógia és szociális munka. A két terület különbsége a jelenlegi tanulmány szempontjából nem lényeges, ezért a továbbiakban a szociális munkát a szociális segítőszakmák gyűjtőfogalmaként használom.

és pedagógiai elméletek egyaránt fontos szerepet játszanak a szociális szakmák önértelmezésében. Amennyiben a daseinanalízis „helyét” és szerepét próbáljuk meghatározni a szociális szakmák összefüggésében, érdemes a különféle elméleteket Heiko Kleve és Jan Wirth (2009) javaslatai alapján osztályozni. Eszerint a társadalomfilozófiai és szociológiai elméletek a szociális szakmák helyének, feladatainak és célkitűzéseinek a megfogalmazásában segítenek. Ide sorolhatjuk például Durkheim anómia elméletét vagy Ulrich Becknek a kockázat-társadalomról kifejtett nézeteit, amelyek számos ponton kijelölhetik az egyéni segítségnyújtás rendszerében tevékenykedők céljait és feladatait. Ezekről az általános társadalomelméleti megközelítésektől elkülöníthetők azok az elméleti teljesítmények, amelyeket a tudományos téren is alkotó szociális szakemberek fogalmaznak meg a szociális szakmák számára. Ilyen elméleti teljesítményeknek tekinthetők például az életvilág-irányultságú szociálpedagógia (Thiersch, 2005), a többszemponú szociálpedagógiai esetmunka (Müller, 2006), az emberjogi szakma (Staub-Bernasconi, 2007) vagy a posztmodern szociális munka (Kleve, 2000). Ezek a megközelítések a szociális szakmák sajátos elméleteinek tekinthetők, hiszen ezek alapján fogalmazható meg a szociális munka szakmai identitása vagy a konkrét szakmai célkitűzések megvalósításához szükséges módszer (Sárkány, 2013). Az említett két elméleti megközelítés mellett egy harmadik csoportját is meg kell említeni a szociális munkában érvényesített elméleteknek. Ide azok az elméletek és módszertani elvek tartoznak, amelyekre a szociális szakmák képviselői elsősorban a gyakorlati munkavégzés során támaszkodnak. Ezek elsősorban a pszichológiai és pedagógiai elméletek (pl. pszichoanalízis, viselkedéslélektan, kognitív terápia, individuálpszichológia, stb.), amelyek hozzájárulnak a konkrét egyén motivációjának és helyzetének a megértéséhez és – a bizalmi légkör megteremtését követően – a konkrét segítőmunka kivitelezéséhez. Ugyancsak pszichológiai és pedagógiai elméletek szolgálnak alapul a szociális csoportmunka megvalósításához (pl. élménypedagógia, drámapedagógia, stb.).

Ha a daseinanalízis és a szociális munka kapcsolódási pontjait keressük, először arra kell rákérdeznünk, hogy a daseinanalízis mennyiben kompatibilis a szociális szakemberek által tudományos igénnyel kidolgozott elméletekkel. A továbbiakban amellet érvelek, hogy az életvilág-irányultságú szociális munka elmélete számos ponton osztozik a daseinanalízis elméleti előfeltevéseivel. Ennek megfelelően először a Hans Thiersch által kidolgozott hétköznap- és életvilág-irányultságú elmélet jellemzőit ismertetem. Majd a daseinanalízis elméleti alapját képező heideggeri filozófia belátásaira térek ki.

Életvilág-irányultságú szociális munka

Hans Thiersch felfogásának központi fogalmai a *hétköznap (Alltag)* és az *életvilág (Lebenswelt)*.² Ezt a két fogalmat tulajdonképpen nagyrészt azonos jelentéssel használja.

---

² Thiersch felfogásának rekonstruálását – rövidítve és kisebb módosításokkal – a szociálpedagógia elméleteinek szentelt könyvemből veszem át (Sárkány, 2011).

Az első szó szakmai tevékenységének kezdeti időszakára jellemző, amikor inkább a hétköznapi-irányultságú szociálpedagógia (*alltagsorientierte Sozialpädagogik*) kifejezést alkalmazza (Thiersch, 2006). A második pedig munkásságának későbbi korszakában jelenik meg, amikor az *életvilág-irányultságú szociálmunka (lebensweltorientierte Soziale Arbeit)* megnevezést részesíti előnyben (Thiersch, 2005). Thiersch szervesen kapcsolódik azokhoz a kortárs filozófiai, társadalomfilozófiai és szociológiai elméletekhez, amelyek tárgyukká teszik a hétköznapi, a hétköznapiság és az életvilág fogalmait.

Thiersch szerint a szociálpedagógia célja nem a sikeres, hanem a *sikeresebb* hétköznapi élet elérése. A sikeres hétköznapi feladat, amit meg kell oldani. A *sikeresebb* hétköznapi pedig eredmény, ami egy folyamat végén bontakozik ki. A sikeresebb hétköznapi élet iránti vágy felébresztése és tudatosítása a szociálpedagógia alapvető feladata. A szociálpedagógia ugyanis, hangsúlyozza minduntalan Thiersch, a hétköznapi élet perspektívája alapján tájékozódik, s ez által válik hétköznapi-irányultságúvá. Thiersch a hétköznapi két fontos jellemzőjét emeli ki: 1) A hétköznapi számos olyan problémát foglal magába, amelyeket mindenkinek meg kell oldani. Ezek az úgynevezett hétköznapi nehézségek, jelentéktelennek látszó, fel nem tűnő problémák; 2) A hétköznapi során az ember saját maga felelős az előtte álló feladatok teljesítéséért. Amikor tehát hétköznapról beszélünk, akkor abba a minden emberre jellemző, magától értetődő kompetenciákat is beleértjük (Thiersch, 2006, 17).

A hétköznapiság szociális és pragmatikus megértés illetve cselekvés. Az ember a többiekkel együtt él, velük együtt alakítja világát. A szociális cselekvés alá-, fölé- és mellérendeltséget, hatalmat, veszteséget vagy győzelmet jelenthet. Ezáltal alakul ki az ember identitása. A szociális megértés és cselekvés gyakorlatias szempontokat érvényesít. A hétköznapiokban nehézségek, konfliktusok, és az adott helyzetekhez kötődő feladatok várnak megoldásra (Thiersch, 2006). Ez a hétköznapi szociális és pragmatikus viszonyulás a valósághoz az áttekinthetőségen, a megbízhatóságon és mindenekelőtt a szerepekben megnyilvánuló rendben, a rutinnal és a tipikusságon keresztül nyilvánul meg.

„A hétköznapiság azt jelenti, hogy érintve vagyok: Itt cselekszem és értek meg, itt leszek mások számára önmagamért felelős, és itt leszek számon kérve. [...] A hétköznapiság arra a térre vonatkozik, ahol élek és cselekszem, tehát a lakás, a szomszédság, az utca és a városrész terére. A hétköznapiság arra az időre vonatkozik, amelyben az emlékezet, a hagyomány rendelkezésemre áll...” (Thiersch, 2006, 23.)

Thiersch szerint ez azonban nem azt jelenti, hogy a hétköznapi mindig egyértelmű és bizonyos. Sőt, a hétköznapiság szociálpedagógiai szempontból fontos sajátossága, hogy nem egyértelmű terep. Számos bizonytalanság és nehézség várhat ránk nap mint nap. Ráadásul a mai viszonyok közepette sokak által megélt tapasztalat, hogy a hagyományos problémamegoldási sémák csődöt mondanak, s egyre többen érzik magukat túlterheltnak, és éppen a hétköznapi problémák leküzdésében erősen nélkülözik a segítséget (Thiersch, 2006, 17). A hétköznapiság több szempontból is ellentmondásosnak bizonyulhat: A felelősség és az érintettség ellentmondásba kerülhet a rutinnal, a felmentéssel, és a hétköznapiság korlátoltságával. A hétköz-

napiság gyakorlatias szemlélete által vezérelt következetes nyitottság a számos feladatra és a különböző megoldásokra könnyen feszültségbe kerülhet a tapasztalat, a rutin és az önkorlátozás képességének elégtelenségével (vö. Thiersch, 2006, 25-26). Ráadásul a hétköznapiság szervesen összefonódik a társadalom struktúrájával és a hétköznapisággal szemben érvényesülő politikai koncepciókkal (Thiersch, 2006).

Az eddigiek alapján megállapítható, hogy a hétköznapi fenomenológiai leírása valójában elméleti keretként, egyfajta horizontként szolgál a szociális szakmák gyakorlatában, amelyben a kliens hétköznapi világának elemzésére és a benne rejlő erőforrások kiaknázására kerül a hangsúly. Vagyis a hétköznapi- és életvilág-irányultságú munka a hétköznapiság általi meghatározottságból indul ki, és a hétköznapi világok befolyásolási lehetőségére kérdez rá.

Daseinanalízis: Lenni-tudás a világban

Pszichoterápiás irányzatként a daseinanalízis erősen kötődik Martin Heidegger létfilozófiájához. Ennek belátásai az életvilág-irányultságú elmélet megalapozásának tekinthetők.

Heidegger a *Lét és idő* című munkájában abból indul ki, hogy az ember, pontosabban a Dasein (jelenvalólét) minden tematikus vizsgálódást megelőzően megérti a létet, létezése eleve tudásként (*können*) adott. A jelenvalólét lehetőségei felől érti meg önmaga létezését. „A megértésben rejlik egzisztenciálisan a lét mint *lenni-tudás (Sein-können)*. A jelenvalólét nem valami kéznéllevő, ami ráadásul még képes valamire, hanem elsődlegesen lehető-lét. A jelenvalólét mindenkor az, ami lehet, és ahogyan lehetősége van.” (Heidegger, 2007, 172.)

A lenni tudásban megnyilvánuló létezés a jelenvalólét ugyanakkor mindenkor a sajátjaként éli meg. „Az egzisztáló jelenvalóléthez hozzátartozik a mindenkori enyémvalóság, mint a tulajdonképpeniség és a nem-tulajdonképpeniség lehetőségi feltétele (Heidegger, 2007, 71). A jelenvalólét tehát mindenkor az enyém, függetlenül attól, hogy hiteles vagy nem hiteles létezésként nyilvánul meg. „A jelenvalólét mindig e móduszok valamelyikében, illetve e móduszok indifferenciájában egzisztál.” (Heidegger, 2007, 71.)

Fontos belátása Heidegger filozófiájának, hogy a nem-tulajdonképpeni létezés ugyanolyan fontos az ember önértelmezése számára, mint a tulajdonképpeni létezés. A hétköznapi, nem-tulajdonképpeni létezés alanya – amikor úgy élek, ahogyan mások élnek, azt teszem, amit mások is tesznek – az akárki (*das Man*). Ez teszi lehetővé a hétköznapi rutinszerűségét. Az egyénnek nem kell újszerű, sajátos utakat kidolgoznia, hanem ráhagyatkozhat „az akárki” döntéseire. „Az akárki egzisztenciálé, és eredendő fenoménként a jelenvalólét pozitív szerkezetéhez tartozik.” (Heidegger, 2007, 156.)

A létmegértés és annak nem-tulajdonképpeni vagy tulajdonképpeni megélése alapvetően abból az általános egzisztenciális szerkezetből érhető meg, amit Heidegger „világban-benne-létek” hív. A jelenvalólét a világon belüli kézhezállóról (tárgy) *gondoskodik*, a másik jelenvalólétben megnyilvánuló létezőt viszont *gondozza*. Heidegger arra hívja fel a figyelmet, hogy a „gondozás mint faktikus szociális intézmény” azért lehetséges, mert a jelenvalólét

valójában együttlét. Faktikus sürgető volta onnan ered, hogy a jelenvalólét mindenekelőtt és többnyire a gondozás deficiens módusában van.” (Heidegger, 2007, 148.)

A gondozás tekintetében „levehetjük” a másiktól a gondot, vagy magunkra vállaljuk a másik gondját. Ebből következik, hogy „a másik függővé válhat, és uralom alá kerülhet” (Heidegger, 2007, 148). Ehhez képest az igazi gondozás az, amikor a másikat hozzásegítjük a saját gondjának vállalásához.

„... fennáll a lehetősége egy olyan gondozásnak, amely nem ugrik be a másik helyett, hanem inkább a maga egzisztenciális lenni-tudásában elébeugrik a másiknak, nem azért, hogy levegye válláról a »gondot«, hanem éppen hogy azt mint tulajdonképpeni »gondot« visszaadja neki” (Heidegger, 2007, 149).

Ennek megfelelően a daseinanalitikus terápia antropológiai szemléletben érvényesíti Heidegger ontológiai elemzéseit. A daseinanalízis a lenni-tudásra mint erőforrásra és az ezen keresztül megnyilvánuló tulajdonképpeni és nem-tulajdonképpeni létlehetőségekre apellál. Kiemeli az egzisztenciálékat (*Existenzialien*), amelyek Heidegger szerint az ember, pontosabban a *Dasein* sajátos létjellemzői (Heidegger, 2007). Ezek közül pedig figyelembe veszi, hogy a hétköznapi „a jelenvalólét legközelebbi létmódja” (Heidegger, 2007, 86).

E rövid elemzés alapján is megállapítható, hogy a daseinanalízis azokhoz a szociális szakmák képviselői által megfogalmazott elméletekhez illeszkedik, amelyek a hétköznapi, az életvilág fogalmait vagy az egzisztenciális nézőpontot helyezik a középpontba. Ezen kívül természetesen a daseinanalízis módszerére is rá kell kérdezni, azaz arra, hogyan illeszthető ez az irányzat a szociális esetmunka gyakorlatához. A szakmaelméleti és a módszertani aspektus szorosan összefügg. Ha bizonyítást nyert a daseinanalízis és a szociális munka elméletének kompatibilitása, akkor valószínűsíthető, hogy a két terület módszertani szempontból is összefér.

Módszertani nézőpont

Az alábbiakban arra kívánok rámutatni, hogy módszertani szempontból a daseinanalízis miért releváns a szociális munka gyakorlatában. Először a daseinanalízis és a szociális munka általános célkitűzéseinek hasonlóságából indulok ki, majd a daseinanalízisben érvényesített terápiás viszony és az értelmező munka relevanciájára térek ki. Végül az élettörténet feltárásának daseinanalitikus szemléletét vetem össze a szociális munka felfogásával.

Pszichoterápiaként a daseinanalízis az egyén szabadságának és az őrá jellemző felelősség vállalását tűzi ki célul:

„... a daseinanalízis a maga fenomenológiai elköteleződésének megfelelően azt tűzte ki maga elé, hogy a betegeket arra ösztönözze, hogy előítéleteiktől szabadon forduljanak a saját életheirre; illetve hogy segítsen nekik abban, hogy átvállalják saját felelősségüket, és a számukra adatott szabadságnak nagyobb teret engedjenek.” (Condrau, 2013, 280).

Ezzel az általános terápiás célkitűzéssel jelenetős mértékben összhangban van a szociális munka nemzetközi definíciója:

„A szociális munka olyan gyakorlat alapú szakma és tudományág, amely elősegíti a társadalmi változást és fejlődést, a társadalmi összetartozást, valamint az emberek hatalommal való felruházását és felszabadítását. A társadalmi igazságosság, az emberi jogok, a közös felelősségvállalás és a különbözőségek tiszteletének elvei központi helyet foglalnak el a szociális munkában” (A szociálismunka-szakma globális definíciója, 2014).

A daseinanalízis és a szociális munka számára a szabadság és a felelősség kérdésköre egyaránt fontos. Mindkettő az embert alapvetően szabad és felelősségteljes lénynek tekint. Ennek megfelelően ezeknek a segítőszakmáknak a fontos feladata az egyéni szabadság és felelősség megélése. Mindez fontos szerephez jut a konkrét terápiás viszonyban és az egyéni esetkezelésben.

A daseinanalízis megköveteli a terapeutától, hogy ne beszéljen el a páciens felett, hanem a heideggeri értelemben vett „elébeugró” gondozás szellemében alakítson ki társas viszonyt a pácienssel. Ezért a nyíltság egy igen fontos egzisztenciálé, amely az értelmező munka feltétele (Condrau, 2013). A nyíltság a szociális munka számára is magától értetődő előfeltevés, amikor partneri viszony keretében és erőforrás-központú szemléletben a kliens „létlehetőségeit” tárja fel, a hétköznapi rutin, a rövid- és hosszútávú célkitűzések, a különböző képességek, az identitás és a szociális háló tekintetében (vö. Möbius – Friedrich, 2010). A daseinanalízis és a szociális munka számára egyaránt igaz, hogy „a cél nem az, hogy »tudattalan« és »elfojtott« tartalmakat hívjanak elő, hanem hogy az analízálendő személy megtapasztalja, milyen lehetőségek rejlenek egy másik emberrel szembeni nyitottságban a saját szabadságára tekintettel” (Condrau, 2013, 265).

Az egyéni szabadságra apelláló felelősségteljes terápiás viszony az értelmező munka szempontjából nagyon fontos. A daseinanalitikus terápia ugyanis fenomenológiai szemléletet érvényesít, ami azt jelenti, hogy nem engedi meg a metapszichológiai értelmezést és nyelvezetet. Abból indul ki, hogy a páciens értelmezése a jelentés elsődleges forrása. „Minden szónak, minden mondatnak, minden kimondott gondolatnak jelentősége van, [...] amennyiben bízunk a szóban és nem módosíthatják azt” (Condrau, 2013, 266). A terapeuta és páciens a terápiás viszony keretében értelmezik a panaszokat, veselkedéseket és álmokat. A terapeutának fontos feladata, hogy a nyílt kapcsolat érdekében felfüggeszse a saját metapszichológiai előítéleteit és ezen keresztül a páciens „analitikus előképzettségét”, amelynek segítségével tudni véli, hogy „indulatáttételről”, „projekcióról”, „kasztrációs félelemről” vagy „archetipikus álomról” van szó (Condrau, 2013).

A szociális munkában az egyéni esetkezelés szintjén is megjelenik a fenomenológiai módszer követelménye, mégpedig a kliens sajátos nyelvhasználatának, az egyéni szemantika feltérképezésének értelmében. A szociális szakember ezen kívül tudatában van annak is, hogy a kliens probléma-meghatározását jelentősen befolyásolja a mindenkori társadalom szemantikája. Az egyéni esetkezelésben is együttes probléma-értelmezés történik, amely

során az életvezetéssel vagy a viselkedéssel kapcsolatos problémák kerülnek előtérbe (vö. Szabó, 2003).

Az említett összefüggéseken kívül a daseinanalízisnek az élettörténet jelentőségével kapcsolatos megfontolása is említésre méltó. Az élettörténet is a szabadság kontextusába kerül, hiszen az élettörténet elemzése nyilvánvalóvá teheti, hogy a beteg „élete adott pontján mely világvonatkozásban és milyen mértékben csorbulhatott az ember szabadsága” (Condrau, 2013, 275). Fenomenológiai elköteleződésének megfelelője, hogy a daseinanalízis kerüli a betegség okainak részletes felkutatását. Fontosabb szempont, hogy a nyíltság, az idő és a hangoltság egzisztenciáléinak vonatkozásában a páciens mennyire „tapad még a múlthoz”, és főleg az, hogy „hogyan kell attól megszabadulnia” (Condrau, 2013, 279). Ezen kívül a daseinanalitikus terapeuta figyel a páciens életeseményeihez kapcsolódó értelmezések változásaira, arra, hogyan változtatja meg a páciens saját élettörténetének értelmezését (Condrau, 2013).

Az élettörténet értelmezésével kapcsolatos felfogása miatt a daseinanalízis jól illeszkedik a szociális munka pragmatikus szemléletéhez, amelyben a múlt erőforrásként, a jövő és a jelen szempontjából kerül előtérbe. Az élettörténet a szociális esetkezelésben is végső soron a szabadság megélésének elszalasztott vagy megvalósított lehetőségeinek története, amely hozzásegíti a klienst ahhoz, hogy képessé váljon a saját életét autonóm módon élni.

Következtetések

A fent követett gondolatmenet alapján egyértelmű, hogy a daseinanalízis tudományelméleti szempontból kompatibilis a szociális munka azon elméleteivel, amelyek egzisztenciális illetve életvilág-irányultságú szemléletet képviselnek. A daseinanalízis módszertani szempontból legalább olyan jól érvényesíthető, illetve alkalmazható a szociális esetkezelésben, mint a gyakran emlegetett többi pszichoterápiás irányzat. A szakirodalomban mégis ritkán hivatkoznak a daseinanalízisre. Véleményem szerint ennek három egymással szorosan összefüggő oka van. Az első és legfontosabb ok, hogy a daseinanalízis körülményes heideggeri nyelvezetet használ, amelyet – megfelelő átértelmezés nélkül – elég nehézkes beépíteni a szociális munka pragmatikus szemléletébe. A második ok a kontinentális fenomenológiai-hermeneutikai indíttatás érvényesítése. A daseinanalitikus pszichoterápia ráhagyatkozik az értelmezés művészetére. Ezzel szemben a mai megközelítések erősen technika-orientáltak: pontos lépésekre bontják az eljárásokat, s ezzel – a daseinanalízis szempontjából legalábbis – könnyen elvéthetik a szakmai célkitűzés igényes elérését. A harmadik okként az egzisztenciális terápiák térnyerése említhető. Az angolszász „social work” szakirodalma elsősorban Abraham Maslow, Viktor E. Frankl vagy Irvin D. Yalom munkásságára hivatkozik (Roberts, 2009). Ez érthető, mert az említett szerzők jelentős mértékben megkönnyítik a bonyolult fenomenológiai-egzisztenciafilozófiai szemlélet befogadását és alkalmazását. Ezekhez képest azonban a daseinanalízis előnye lehet,

hogy lételmélete, emberképe és módszertana jobban megvéd azoktól a rejtett normatív szempontoktól, amelyek az említett irányzatok követőinél megfigyelhetők.

A daseinanalízis szemléletének és gyakorlatának meghonosítása a szociális esetmunka elméletében és gyakorlatában komolyan hozzájárulna a segítőkapsolat és az értelmező munka elmélyítéséhez. Sehol sincs rögzítve, hogy a szociális munka szempontjából kizárólag a pszichoanalízis, viselkedésterápia, kognitív terápia, narratív terápia vagy a humanisztikus szemlélet lehet releváns.

IRODALOM

- A szociálismunka-szakma globális definíciója (2014). *Esély*, 6, 96-100.
- CONDRAU, G. (2013). *Heidegger és Freud. Daseinanalitikus neurózistan és pszichoterápia.* Budapest: L'Harmattan.
- HEIDEGGER, M. (2007). *Lét és idő.* Budapest: Osiris.
- KLEVE, H. (2000). *Die Sozialarbeit ohne Eigenschaften. Fragmente einer postmodernen Professions- und Wissenschaftstheorie Sozialer Arbeit.* Freiburg im Breisgau: Lambertus.
- KLEVE, H. – WIRTH, J.V. (2009). *Die Praxis der Sozialarbeitswissenschaft. Eine Einführung.* Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren.
- MÖBIUS, T. – FRIEDRICH, S. (szerk.) (2010). *Ressourcenorientiert Arbeiten. Anleitung zu einem gelingenden Praxistransfer im Sozialbereich.* Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- MÜLLER, B. (2006). *Sozialpädagogisches Können. Ein Lehrbuch zur multiperspektivischen Fallarbeit.* Freiburg im Breisgau: Lambertus.
- ROBERTS, A.R. (2009). *Social Workers' Desk Reference.* Oxford.
- SÁRKÁNY P. (2011). *Szociálpedagógiai elméletek.* Budapest: Jel Kiadó.
- SÁRKÁNY P. (2013). *Theorie und Praxis Sozialer Arbeit. Eine professionstheoretische Auseinandersetzung.* Marburg: Tectum.
- STAUB-BERNASCONI, S. (2007). Dienstleistung oder Menschenrechtsprofession? Zum Selbstverständnis Sozialer Arbeit in Deutschland mit einem Seitenblick auf die internationale Diskussionslandschaft. In: A. Lob-Hüdepohl, W. Lesch (szerk.): *Ethik Sozialer Arbeit: Ein Handbuch* (pp. 20-54). Paderborn, München, Wien, Zürich: Verlag Ferdinand Schöningh.
- SZABÓ L. (2003). *A szociális esetmunka gyakorlata.* Budapest: Wesley János Lelkészképző Főiskola.
- THIERSCH, H. (2005). *Lebensweltorientierte Soziale Arbeit. Aufgaben der Praxis im sozialen Wandel.* München: Weinheim.
- THIERSCH, H. (2006). *Die Erfahrung der Wirklichkeit. Perspektiven einer alltagsorientierten Sozialpädagogik.* München: Weinheim.

* * *